

ENERGETSKA STRATEGIJA RUSIJE I SRBIJA – EHO JUŽNOG TOKA

Srđan M. Perišić i Violeta R. Talović

Univerzitet Union – Nikola Tesla,
Fakultet za međunarodnu politiku i bezbednost, Beograd

U tekstu se sagledava savremena energetska strategija Rusije sa težištem na energetici nafte i gasa, u uslovima geopolitičkog sučeljavanja sa SAD. Analiziraju se i energetski i privredni položaj Srbije u uslovima nepostojanja tranzitne energetske mreže na Balkanu. Posle uvoda, gde je definisano istraživačko pitanje i teorijsko-epistemološki pristup, prvi deo govori o četiri sektora nacionalne energetske politike Rusije. Posebno se analizira pitanje Energetske povelje i odnosa sa EU. U drugom delu rada sagledava se značaj izgradnje novih ruskih naftnih i gasnih cevovoda i bilateralnih energetskih sporazuma. Treći deo rada analitički pojašnjava, iz ugla geopolitike, kakav značaj za Srbiju ima obustava izgradnje gasovoda *Južni tok* i tzv. *Turskog toka*. Sagledava se i pitanje – da li je interes Srbije da svoju energetska politiku poveže sa energetska strategijom Rusije? Ruska strategija resursa usmerena je na izgradnju novih ekonomskih saveza sa zemljama Evroazije i na sprečavanje SAD da, sa geopolitičkog stanovišta, ograničava Rusiju. S druge strane, Srbija veoma brzo mora da pristupi ekonomskom i geopolitičkom promišljanju značaja povezivanja sa energetska politikom Rusije. To je jedina strategija koja može da odgovori na pitanje daljeg srpskog privrednog razvoja.

Ključne reči: *geopolitika, energetika, Rusija, Srbija, strategija, Južni tok, nafta, gas, naftovod, gasovod*

Uvod

Rusija je još u vreme Sovjetskog Saveza bila onemogućavana od Sjedinjenih Američkih Država da na svetskom tržištu prodaje svoju naftu i gas. Posle dugih pregovora sa Nemačkom, Austrijom i Italijom gas je prema Evropi potekao tek 1973. godine.¹ Ali, nestanak Sovjetskog Saveza i era Jeljcina doveli su Rusiju, tokom devedesetih godina 20. veka, u stanje da je izvoz energenata bio gotovo za dve trećine smanjen.² Uporedo s tim, globalizacija sveta neumoljivo je tekla. Nije čekala Rusiju da izađe iz sveopšte krize Jeljcinove ere. U većini oblasti bila je usmerena ka dominaciji Zapada. Kao jedna od njenih karakteristika, u međunarodnoj politici, kao subjekti, više se ne poja-

¹ Срећко Ђукић, *Руски гас у Европи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 10–13.

² „Graph of Top Oil Producing Countries 1960-2006, including Russia”, US Energy Information Administration EIA, <http://www.tokenian.com/unleashing-the-oil-weapon-against-russia/> (vreme pristupa: juni 2015).

vliju samo države već i transnacionalne korporacije. Tako je proces globalizacije u oblasti energetike, informacija, tehnologija i finansija došao do neslučenih razmera.

Moskva je u takvim uslovima, počev od 2001. godine, grozničavo počela da razmatra moguće varijante razvoja Rusije. Direktor analitičkog odeljenja pri Putinovom kabinetu u prvom mandatu, Aleksandar Ignatov, predstavio je 2001. godine tri varijante daljeg razvoja Rusije. Prvo, ako Rusija pokuša da ide van tokova globalizacionih procesa za 25 godina pretaće da postoji i kao država i kao narod i kulturna zajednica. Drugo, ako bude pratila globalizacione procese, može se naći u ulozi sirovinske baze u novom svetskom poretku. Treća mogućnost je, isticao je Ignatov, da Rusija postane jedan od lidera budućeg svetskog poretka, obezbeđujući svom narodu dostojanstveno mesto.³ S tim u vezi, Vladimir Putin je sa svojim saradnicima krenuo sa reformom same vlasti, transformisanju svih politika i geopolitičkih ciljeva. Da bi se to postiglo Kremlj pristupa i redefinisanoj nacionalne energetske strategije, i to izgradnjom strateške politike resursa u odnosima sa državama potrošačima u Evropi i na Dalekom istoku i sa državama centralne Azije koje poseduju resursna nalazišta. Najznačajniji deo ruske energetske strategije predstavljaju magistralni gasovodi i naftovodi.

Međutim, svedoci smo da je, u geopolitičkom sučeljavanju SAD i Rusije na prostoru Evroazije, upravo Rusija danas suočena sa neobjavljenim ratom: ekonomskim, medijskim, političkim i vojnim u Ukrajini. Geopolitičko sučeljavanje pritisak Zapada na Rusiju su pojačani i onemogućavanjem njenog energetskeg povezivanja sa evropskim, a posebno sa balkanskim zemljama putem magistralnih tranzita gasa i nafte iz Azije u Evropu. Svaki ekonomski i energetske aranžman Rusije i balkanskih zemalja SAD doživljavaju kao „rusku okupaciju” koju treba zaustaviti.

Srbija se nalazi u regionu Balkana, koji je u energetskeg pogledu potpuno zapostavljena regija, jer nema magistralnih gasovoda. To je jedini evropski region koji je u takvom položaju. Radi se o geopolitičkom apsurd, jer Balkan upravo predstavlja putni, komunikacijski region između Evrope i Azije. Zašto je to tako? Zašto balkanske zemlje, a među njima i Srbija, ne mogu da iskoriste svoj geografski položaj? Bez gasovoda nema ekonomskog razvoja. Srećko Đukić dobro zapaža da gasifikacija zemlje „nije ništa drugo nego elektrifikacija privrede i društva u 21. veku”.⁴ Da li je moguće u uslovima nepostojanja privrede gasa obezbediti razvoj Srbije u 21. veku?

Naše istraživačko pitanje glasi: kako, u uslovima energetskeg razvoja u svetu, ali i geopolitičkeg sučeljavanja Zapada i Rusije na prostoru Balkana, Srbija treba da se ponaša? Da li je interes Srbije da svoju energetske politiku poveže sa energetskeg politikom Rusije? Teorijske epistemološki pristup koji koristimo u istraživanju je jasno pozitivistički (bihevioristički) sa strukturalnim argumentom. Analiziraćemo ponašanje Rusije, SAD, EU, balkanskih zemalja i Srbije (biheviorizam) u kontekstu postojeće strukture (nepostojanje energetskeg tranzita na Balkanu; geopolitičko onemogućavanje Rusije od strane Zapada).

Ruska energetske politika

Koliko god je bila slaba spoljnopolitička pozicija Rusije na početku 21. veka, svetske potražnja za energentima pomogla je da Rusija načini veliki korak ka uspešnijem geopolitičkom pozicioniranju. Ekonomski rast u Rusiji posle 2000. godine je posledica

³ Александар Игнатов, „Три пута за Русију”, *Геополитика*, бр. 5, Београд, 2001, стр. 16.

⁴ Срећко Ђукић, „Гасоводи тако близу Балкана, а тако далеко”, <http://evrozajainfo.rs/dr-srecko-djukic-gasovodi-tako-bлізу-balkana-tako-daleko/> (време приступа: мај 2016).

političkih promena novog rukovodstva, ali i ogromnog porasta prihoda od izvoza energenata. U periodu 1999–2008. godišnji ekonomski rast bio je u proseku 6,8%, a u periodu 2010–2014. rast je iznosio 1,3–4,5%. Prema projekcijama rasta BDP za period 2014–2019. izražen je trend umerenog rasta.⁵ Energetski resursi postali su osnova nastupa Rusije na geopolitičkoj sceni Evrope i Azije.⁶

Rusija poseduje oko 60 milijardi barela potvrđenih zaliha nafte. Godine 2012. proizvodnja je bila 10 miliona barela dnevno, da bi 2014. godine sa proizvodnjom od 10 miliona i 730 hiljada barela zauzela prvo mesto u svetu. Saudijska Arabija je sa 9,5 miliona na drugom mestu, a SAD sa 9 miliona na trećem mestu.⁷ U Rusiji se nalaze najveći svetski resursi zemnog gasa. Njena godišnja proizvodnja iznosi preko 600 milijardi kubnih metara gasa, dok su potvrđene rezerve 50.000 milijardi kubnih metara.⁸ Godišnji izvoz (za 2014. godinu) iznosio je 174 milijardi kubnih metara.⁹ Ruska gasna kompanija „Gasprom” je vodeća domaća kompanija u eksploataciji i prodaji gasa, uz učešće od 94% od ukupne proizvodnje. Na globalnom nivou kompanija je vlasnik 25% potvrđenih rezervi gasa i 16% svetske proizvodnje. U skladu sa saveznim zakonom ona jedina ima pravo na izvoz gasa. Takođe, svi gasovodi koji vode iz Kaspijskog regiona su u njenim rukama, tako da ona ima potpuni monopol na transport energije u Evropu. Značaj ove kompanije za Rusiju je u tome što ona popunjava oko 20% prihoda federalnog budžeta.¹⁰

Vođenje nacionalne energetske politike ili, kako mnogi autori danas kažu, geopolitike resursa Rusija sprovodi na nekoliko sektora.

Prvi sektor ruske energetske politike je završen tokom prvog i drugog predsedničkog mandata Putina. Naime, država je preuzela strogu kontrolu nad domaćim resursima, jer su oni najvažniji zamajac nacionalne ekonomije. S tim u vezi, ostvaren je zadatak o potrebi *globalizacije upravljanja* u privrednom sektoru. Jedan od osnovnih zadataka koji je postao prioritetan jeste formiranje ruskih superkorporacija: naftno-energetskih, zlato-dijamantskih, aero-kosmičkih i vojno-industrijskih. To se podudara sa strukturom granskih ministarstava SSSR-a. Sve ruske naftne i gasne korporacije treba da postanu jezgro naftno-energetske superkorporacije koja kasnije može da se ujedinjuje sa sličnim kompanijama u svetu, a pre svega sa iranskim.¹¹ Takođe, pitanje ekonomske politike treba

⁵ Горан Николић, „Позиција Русије у глобалној економији”, *Национални интерес*, бр. 3/2014. Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 202–204.

⁶ Руски гас је постао уједно и „најперспективнија и најопаснија руска роба на Западу – до те мере да она постаје ’ново руско оружје’”, Срећко Ђукић, *Руски гас у Европи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 10.

⁷ Текст: „Највећи извозници нафте у свету”, интернет портал *Нафта Бизнис – Највећа индустрија у свету*, http://www.vizijadanas.com/svet_nafte.html (време приступа: јуни 2015).

⁸ Масимо Николаци, „Моћ нафте”, *Лимес плус*, бр. 1/2005, Београд, стр. 87.

Поред тога, Русија је један од највећих извозника челика, алуминијума и минералних ђубрива. Русија извози око 50% експлоатисане нафте, 30% експлоатисаног гаса, 60% производње црног метала, 70–80% обојених метала, 80% минералних ђубрива, 40% амонијака, 50% синтетичког каучука, 80% целулозе. О томе видети: Ана Секу-ловић, *Регионална економија Русије*, Мегатренд, Београд, 2006, стр. 40.

⁹ Текст: „Русија повећала своје прогнозе за извоз нафте и гаса”, интернет портал *Енерџообсервер* на <http://www.energyobserver.com/vesti.php?lang=1&ID=46844> (време приступа: јули 2015)

¹⁰ Митар Ковач, Милан Поповић, „Европска енергетска безбедност и Руска Федерација”, *Војно дело*, зима 2013, Београд, стр. 36.

¹¹ Александар Игнатов, „Три пута за Русију”, *Геополитика*, бр.5, Београд, 2001, стр. 16–17.

da bude podjeljeno između države i ovih superkorporacija, a država mora da učestvuje kako u kapitalu, tako i u organima upravljanja superkorporacija.

Država je uspjela da uspostavi kontrolu nad industrijom nafte posle slučaja sa kompanijom „Jukos“ koja je pod sumnjivom privatizacijom, tokom Jeljcinovog vladanja, pripala ruskom oligarhu Mihailu Hodorkovskom. Kada je Vladimir Putin stupio na vlast 2000. godine, energetska sektor se nalazio u rukama moćnih oligarha i mafije, koji su se rukovodili logikom tržišta i nimalo nisu marili za nacionalne, ruske interese.¹² Povezivali su se sa velikim američkim i britanskim naftnim kompanijama, što je bilo u suprotnosti sa novom orijentacijom ruskog rukovodstva da stvori nacionalnu energetska strategiju.

Drugi sektor nacionalne energetske politike takođe je završen. Naime, Kremlj je ras-kinuo *Sporazum o podeli proizvodnje*. Taj zakon, donet 1995. godine, odnosi se na to da država, kada nema sredstava za istraživanje i eksploataciju resursa, daje stranim kompanijama određene delove teritorije za istraživanje i eksploataciju. Međutim, zakon je bio toliko manjkav da su štete bile ogromne. S tim u vezi, kompanija *Royal Dutch Shell* koja je poslovala na osnovu takvog zakona na nalazištima *Sahalin 2* na Dalekom istoku, izgubila je koncesiju, jer je država bila oštećena ugovorom iz 1997, po kojem uopšte nije bilo predviđeno rusko učešće,¹³ a sama vrednost rezervi nafte i gasa na ovom nalazištu procenjena je na 50–100 milijardi dolara (procena iz 2000. godine).¹⁴

Treći sektor nacionalne energetske politike tiče se konceptualnog nivoa na osnovu kojeg se planira i prati realizacija energetske ambicija i ciljeva. Tako je vlada Rusije razradila energetska politiku, donoseći 2003. godine dokument *Energetska strategija do 2020. godine*, da bi 2009. razradila novi dokument *Energetska strategija Rusije do 2030. godine*. U strategiji se, kao osnovni cilj energetske politike Rusije, definiše maksimalno korišćenje prirodnih energetske resursa i potencijala energetske sektora, kako bi se obezbedio stabilan rast ekonomije, povećanje kvaliteta života građana i jačanje spoljnoekonomske pozicije. Energetska bezbednost Rusije je, kaže se u strategiji, jedan od najvažnijih delova nacionalne bezbednosti zemlje.¹⁵

Strategija deli period energetske politike na tri etape. U prvoj etapi do 2015. godine težište je na izlasku iz krize i formiranje osnova nove ekonomije. Drugu etapu čini prelaz ka inovacionom razvoju i formiranje infrastrukture nove ekonomije, a treću razvoj inovacione ekonomije.

Četvrti sektor nacionalne energetske politike Rusije je pitanje *Energetske povelje*. Naime, time što nije ratifikovala *Energetsku povelju*, Rusija nastoji da spreči pristup stra-

¹² Зоран Петровић Пироћанац, *Геополитика енергије*, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 204.

¹³ Љиљана Недељковић, „Моћ руске енергетике“, Нова српска политичка мисао, Београд, 2007, http://www.starisajt.nspm.rs/koment2006/2007_nin_nedeljkovic1.ht (време приступа: септембар 2014).

¹⁴ Рајко Буквић, „Судбина руских природних налазишта за време транзиције“, НСПМ, Београд, 2006, http://www.starisajt.nspm.rs/ekonomskapolitika/2006_bukvic1.htm (време приступа: септембар 2014.)

¹⁵ *Energetska strategija Rusije do 2030. godine*, (*Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*), http://minenergo.gov.ru/aboutminenergo/energostrategy/ch_1.php (време приступа: јуни 2015). Pored energetske bezbednosti, prema strategiji, ciljevi koji se žele postići na duže staze su: a) energetska efikasnost privrede; b) fiskalna konsolidacija i v) zaštita životne sredine. Glavni mehanizmi energetske politike države su: a) stvaranje povoljnog ekonomskog ambijenta za rad energetske kompleksa (uključujući ugovorene tarife, - porez, carine, antimonopolsku regulaciju i institucionalne reforme u energetske sektoru); b) uvođenje novih tehničkih propisa, standarda i normi, koji poboljšavaju upravljivost i razvoj energetike, kao i energetske efikasnosti privrede; v) ohrabrenje i podržavanje strateške inicijative privrednih subjekata u investicije, inovacije, koji štete energiju i štite životnu sredinu i g) poboljšanje efikasnosti upravljanja državnom imovinom u energetske sektoru. Videti: http://minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/ch_5.php, (време приступа: јуни 2015).

nim kompanijama energetske nalazištima i transportu energenata. Naime, *Energetska povelja* stupila je na snagu 1998. godine i obuhvata 5 velikih oblasti: ulaganje u energetske sektor, slobodnu trgovinu materijalima, proizvodima i opremom u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije, slobodan transport kroz distributivnu mrežu, smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu, povećanje energetske efikasnosti i dogovorno rešavanje sporova među državama i investitorima.¹⁶ Međutim, suština povelje je izgrađivanje takve slobode na energetske tržištu, tako da potpisnici povelje moraju svoje energetske tržište, u fazi proizvodnje i distribucije, osloboditi stranim investicionim kompanijama, čime bi uloga vlada zemalja izvoznika energije bila manja u određivanju cena energije. Dakle, razlozi zbog kojih Rusija odbija ratifikaciju *Energetske povelje* su sasvim jasni. Ne odgovara joj ni to da strane kompanije idu preko ruske teritorije za direktnu kupovinu energenata od drugih centralnoazijskih i kaspjskih proizvođača. To bi značilo da Rusija ne može da iskoristi prednosti svog geografskog položaja putem reeksporta energenata.

Najveće nesuglasice oko neratifikacije *Energetske povelje* postoje sa Evropskom unijom, koja potrebe za gasom najviše rešava uvozom iz Rusije.¹⁷ Ni sve zemlje EU nisu potpisale ovu povelju, kao ni SAD i Kanada, tako da su u samoj EU velike nesuglasice oko jedinstvene energetske politike, koja i zbog toga nastoji da primora Rusiju na ratifikaciju i anulira bilateralne sporazume nekih članica EU sa Rusijom. Naime, pojedine zemlje, kao što su Nemačka i Italija, bilateralno su rešile problem snabdevanja energentima, a pre svega snabdevanje gasom. Na osnovu ovih sporazuma, npr. ruski gas se transportuje od Baltičkog mora do Nemačke, čime je smanjena energetska zavisnost od Ukrajine i Poljske.¹⁸ Italija je bilateralnim ugovorom, do 2035. godine, obezbedila svojim kompanijama prisustvo na ruskom energetske tržištu. Ovi ugovori pokazuju da stare članice EU, poput Nemačke, ne žele da osetljiva energetska pitanja prebace na Uniju, već svojim odnosima sa Rusijom rešavaju energetske potrebe, ali i sprečavaju nove članice, kao što je Poljska, da diktiraju energetske politiku EU.

Pored toga, prihvatanjem odredbi *Energetske povelje* sa EU, Rusija bi morala da ograniči svoj izvoz u istočnu Aziju i oblast Tihog okeana, pre svega u Kinu i Indiju. Kini i Indiji ne smeta državna kontrola Rusije nad resursima i transportom, a već su potpisali dugoročne ugovore koji podrazumevaju i zajednička ulaganja.¹⁹ Predsednik Putin je ovakvu politiku EU ocenio kao „energetski egoizam” koji podrazumeva samo bezbednost potrošača u smislu sigurne isporuke nafte i gasa, ali ne i bezbednost proizvođača u smislu stabilne i pouzdane potražnje, kao i činjenicu da „energetski egoizam” koristi samoj maloj grupi najrazvijenih zemalja, tj. anglo-američkim korporacijama, koje po Energetskoj povelji jedino imaju mogućnost da učestvuju u transportu energenata. Rusija je ponudila

¹⁶ Текст *Енергетске повеље*, http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf (време приступа: јуни 2016).

¹⁷ Потрошња гаса представља 34% потрошње свих енергената у ЕУ. Руски гас покрива 33%. Истовремено Русија у ЕУ извози 50% свог укупног извоза гаса и нафте. О томе видети текст Јелене Радоман „Секуратизација енергије као увод у енергетску безбедносну дилему”, *Безбедност западног Балкана*, бр.4, Београдска школа за студије безбедности, Београд, 2007, стр. 36–44.

¹⁸ Бивши немачки канцелар Герхард Шредер је при крају свог мандата потписао уговор са Русијом у вредности од 9 милијарди евра у вези с увозом гаса преко Балтика, изградњом *Северног тока*.

¹⁹ Ђиљана Недељковић, „Моћ руске енергетике”, исто.

svim zemljama zaključivanje bilateralnih ugovora koji podrazumevaju isporuku od strane Rusije, ali istovremeno i ulaganja tih zemalja u projekte.²⁰ Osim toga, Rusija je sa ostalim zemljama proizvođačima gasa sklopila sporazume radi koordinacije strategije nastupa na tržištu i to sa Kazahstanom, Turkmenistanom i Uzbekistanom. Sporazumi se odnose na kupovinu energenata iz tih zemalja, ali i o zajedničkoj preradi i razvoju.²¹

Ruska strategija izgradnje cevovoda

Ruska energetska politika najbolje se uočava kroz strategiju izgradnje novih naftnih i gasnih cevovoda. Težište njihove izgradnje u poslednjih nekoliko godina usmereno je ka obilaženju onih država koje su došle pod političku zavisnost od SAD, a kroz koje prolaze gasovodi izgrađeni za vreme Sovjetskog Saveza.

Slika 1 – Maršrute ruskih gasovoda u Evropi
(Izvor: The Burn an Energy Journal)

Prvi ruski gasovod, kojim je zaobiđena neka država koja je pod kontrolom SAD, jeste *Plava reka* koja povezuje Rusiju i Tursku. Izgrađena je 2002. godine po dnu Crnog mora i zaobilazi Gruziju u kojoj je tih godina sve više rastao uticaj i kontrola SAD. Prenos gasa ovim gasovodom se u 2013. godini udvostručio u odnosu na 2006. godinu.²²

Sa Nemačkom je izgrađen gasovod (*Severni tok*) ispod Baltika u dužini od 1200 km, od Viborga kod Sankt Peterburga (Rusija) do Grajfsvalda (Nemačka). Obrazovan

²⁰ Љиљана Недељковић, исто.

²¹ Љиљана Недељковић, исто.

²² Газпром, <http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/blue-stream/> (приступ: октобар 2014).

je zajednički konzorcijum čiji je predsednik Gerhard Šreder, u kojem ruski „Gasprom” ima udeo od 51%, a dve nemačke kompanije po 24,5%. Cena radova bila je 5,7 milijardi evra, a kapacitet je 55 mlrd m³ godišnje. Gasovod je pušten u rad 2010. godine.²³ Tržište koje ovaj gasovod pokriva je u zapadnoj Evropi (Nemačka, Danska, Francuska, Velika Britanija), a zaobiđene su Poljska i Baltičke zemlje, kao eksponenti američke politike u Evropi.

Slika 2 – Maršruta gasovoda Severni tok
(Izvor: Gazprom)

Rusija je 2013. godine počela izgradnju gasovoda *Južni tok* koji je osmišljen ne samo da zaobiđe nestabilnu Ukrajinu, već da se na prostoru jugoistočne Evrope i Balkana, gde nema gasovodne infrastrukture, pomogne tim zemljama u njihovom privrednom razvoju. Praktično, to je značilo jedan kauzalni odnos između Rusije i balkanskih zemalja: ekonomski uspon Rusije putem gasne strategije utiče i na ekonomski razvoj zemalja Balkana, time i Srbije i, naravno, obrnuto.

Bilo je predviđeno da severni krak *Južnog toka* prolazi kroz Srbiju, Mađarsku i Austriju, a jugozapadni deo ovog gasovoda kroz Grčku i dalje za Italiju.²⁴ Sa svim državama na trasi gasovoda „Gasprom” je sklopio sporazume na sličan način kao i u slučaju ranije izgrađenog *Severnog toka* sa Nemačkom. Ove zemlje bi ovim gasovodom ostvarile stabilno energetske snabdevanje i ekonomsko jačanje (zarade na taksama).²⁵

²³ Виљем Ендал, „Енергетски рат“, *Геополитика*, бр. 20. Београд, 2006, стр. 18.

²⁴ Душан Пророковић, Милорад Перовић, „Стратешки коридори и цевоводи и њихов утицај на геоекономски положај балканских земаља“, *Национални интерес*, бр. 3/2013. Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 119–120.

²⁵ Blokirani gasovod *Južni tok*: kapacitet – 63 mlrd m³ godišnje, dužina – 2380 km, broj kompresorskih stanica – 8 (2 u Srbiji). Budžet projekta iznosi 16 mlrd evra. Akcionari u morskom delu: 50% Rusija (*Gasprom*), 20% Nemačka (*Wintershall*), 15% Italija (*ENI*) i 15% Francuska (*EDF*). Akcionari u Srbiji: 51% Rusija (*Gasprom*), 49% Srbija (*Srbi-*

Slika 3 – Blokirani projekat gasovoda Južni tok

Južni tok imao je svog konkurenta u američkom projektu *Nabuko*. Ali, to je bio iluzorni projekat, jer gasa za *Nabuko* nije bilo. Gas iz Turkmenije, koji je trebalo da puni *Nabuko*, prema sporazumu Moskve i Ašhabada, preusmerio se preko Rusije. Pored toga, azarbejdžanski snabdevač gasom *Šah Deniz*, koji je takođe bio planiran da bude dobavljač gasa u *Nabuko* iz kaspiskog regiona preko Azerbejdžana u Tursku, odustao je od *Nabuko* 2013. godine – jer nije bilo dovoljne količine gasa. Jednostavno, američki planovi i obećanja, kojima vrše pritisak na balkanske zemlje, nemaju nikakvih garancija, jer su nerentabilni i neekonomični. Đukić ističe da se gasovodi dugi nekoliko hiljada kilometara sa kapacitetom ispod 30 mlrd. kubnih metara gasa godišnje ne mogu ekonomski isplatiti.²⁶ Dakle, i izmišljeni projekat *Nabuko* govori da se radi samo o obliku američkog pritiska i onemogućavanja Rusije da, zajedno sa balkanskim zemljama, realizuje isključivo ekonomske projekte.

Međutim, SAD su tokom 2014. godine uspele da preko Brisela (EU) i Bugarske spreče da se nastavi gradnja *Južnog toka* tako što su Brisel i Sofija uslovljavale „Gasprom” i Rusiju retroaktivnim prihvatanjem Trećeg energetske paketa EU. Prema tom dokumentu, koji je u EU usvojen 2009. godine, a stupio na snagu 2011. godine, obavezno je razdvajanje operatera transporta gasa od proizvođača/snabdevača gasom. To bi značilo da „Gasprom” ne može da bude istovremeno snabdevač gasa i jedan od vlasnika gasovoda. Rusija je sa zemljama na putu gasovoda pre usvajanja Trećeg paketa EU postigla sporazume o Južnom toku. Bez obzira na to, Komisija EU je u maju 2014. godine zatražila od svih članica EU u kojima je počela izgradnja *Južnog toka*, a pre svega od Bugarske, da obustavi gradnju gasovoda dok se *Južni tok* ne uskladi sa pravilima EU. Bugarskoj je otvoreno zaprečeno sankcijama ukoliko ne obustavi gradnju gasovoda, a

jagas). – Dušan Proroković, Milorad Perović; „Strateški koridori i cevovodi i njihov uticaj na geoekonomske položaj balkanskih zemalja”, isto. Posle otkazivanja dalje gradnje gasovoda akcije Nemačke, Italije i Francuske, u morskome delu *Južnog toka*, „Gasprom” je kupio krajem 2014. godine i postao 100% vlasnik morske deonice.

²⁶ Срећко Ђукић, „Гасоводи тако близу Балкана, а тако далеко”, <http://evrozijainfo.rs/dr-srecko-djukic-gasovodi-tako-blizu-balkanaa-tako-daleko/> (време приступа: мај 2016).

tadašnji evropski komesar za energiju Ginter Etinger (Günther Oenttiger) naglasio je da usklađivanje poslovanja „Gasproma” sa pravilima EU mora trajati najmanje tri godine.²⁷

Slika 4 – Američki projekat gasovoda Nabuko (Nabucco)
(Izvor: Deutsche Welle)

Posle višegodišnjih pritisaka SAD na Bugarsku i ucena i opstruisanja Evropske komisije, Vladimir Putin je 1. decembra 2014. godine javno saopštio da odustaje od izgradnje gasovoda. Dakle, razlog je opstrukcija EU. Jedan od najpoznatijih ekonomskih stručnjaka i geopolitologa Vilijam Endgal (William Engdahl) o ruskom odustajanju o *Južnog toka* kaže:

„EU je uradila jednu veličanstvenu stvar – pucala je sebi u nogu. To su uradili pritisnuti ucenama Vašingtona – Viktorije Njuland i neokonzervativaca iz Obamine administracije, dakle, isto kao kada su uveli sankcije Rusiji. Putin i Aleksej Miler nisu ovu odluku doneli na prečac – ona je rezultat enormnih napora EU da sabotiraju izgradnju 'Južnog toka'... I, evo šta rade Vašington i EU svojom glupavom antiputinovskom politikom – podstiču još čvršću vezu između Rusije i Kine... i Irana, tako da vašingtonska politika rezultira tešnjim povezivanjem Rusije sa Kinom, Iranom i Turskom“.²⁸

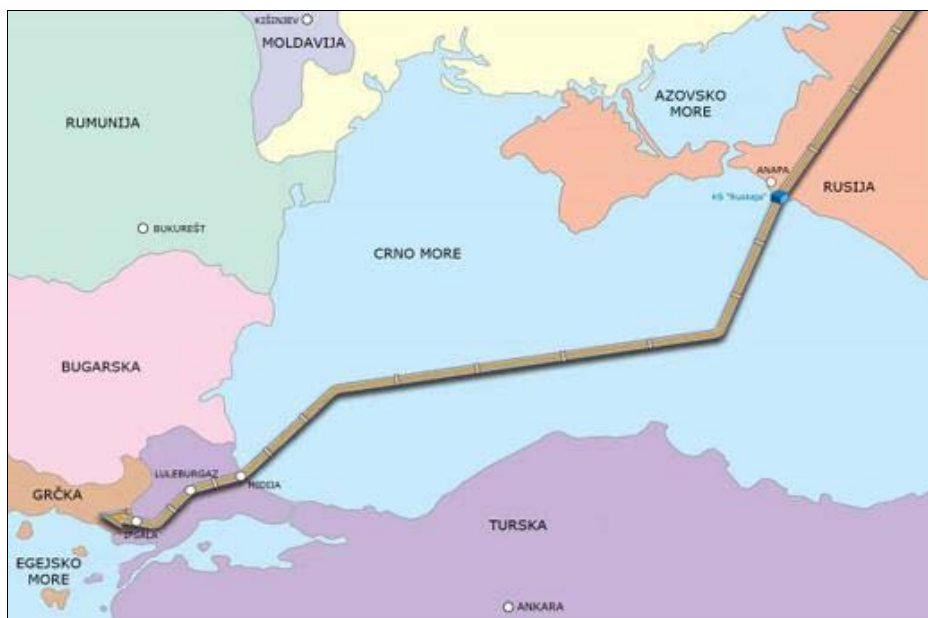
Kao ruski odgovor, Moskva se sa Ankarom tada sporazumela da se izgradnja gasovoda preusmerava ka turskom delu teritorije u Evropi. Naime, u Turskoj, nadomak granice sa Grčkom, tj. sa EU, po dogovoru je trebalo da bude izgrađeno podzemno skladište do kojeg bi gasovod, sa evropske strane, trebalo da finansira sama EU ako želi gas. Međutim, ovaj rusko-turski energetski sporazum u praksi je zaustavila Rusija, kao odgovor na tursko ponašanje u Siriji. Ali, i u ovom slučaju SAD su vršile pritisak na Ankaru da odustane od gasovoda. U prak-

²⁷ Bugarska je izabrala ruski konzorcijum „Strojtransgas” kao glavnog izvođača radova u Bugarskoj. Taj konzorcijum trebalo je da deo poslova podeli ruskim i bugarskim građevinskim firmama. Upravo je to razlog da Komisija EU zatraži prestanak gradnje gasovoda jer se bilateralnim bugarsko-ruskim sporazumom o *Južnom toku* uprednost za dobijanje poslova daje isključivo bugarskim i ruskim preduzećima a ne firmama iz EU. Videti tekst: „EK traži zamrzavanje Južnog toka”, <http://www.energetika-net.com/vijesti/plin/ek-trazi-zamrzavanje-juznog-toka-18944> (vreme pristupa: juni 2015).

²⁸ Вильям Ендгал, „Посета Србији ме дубоко дирнула”, интервју, *Геополитика*, бр. 82, јануар/2015, Београд, 2015. стр.14.

si, zahlađenje odnosa Rusije i Turske, i uvođenje ruskih privrednih sankcija Turskoj trajalo je od momenta obaranja ruskog borbenog aviona u Siriji, u oktobru 2015, do izvinjenja Turske Rusiji krajem juna 2016. Odmrzavanje odnosa između Rusije i Turske ima svoje posebne geopolitičke razloge, ali će i ponovo uticati na razvijanje ideje o ruskim gasovodima.

Naime, s obzirom na to da je Turska članica NATO-a, i da nije uvela sankcije Rusiji 2014. godine kao ostale članice, oživljavanjem ovog sporazuma ona bi postala dodatni partner Rusiji, što bi imalo sigurne posledice po atlantističke interese i interese SAD. Sporazumom sa Turskom Rusija zaobilazi Ukrajinu, koju Zapad uporno pokušava da odvoji od ruskog sveta, čime ona gubi na značaju u energetsom ucenjivanju Rusije. Takođe, Rusija bi preko budućeg gasovoda ka Turskoj usmerila gas, koji trenutno ide u Evropu kroz Ukrajinu, do granice sa EU u Grčkoj (što je na zaprepaštenje Brisela i najavljeno u januaru 2015. godine na razgovorima evropskog komesara za energetiku Maroša Šefčoviča sa ruskom vladom). Međutim, EU nema sredstava da izgradi novi gasovod do grčko-turske granice.

Slika 5 – Projekat gasovoda Turski tok (umesto Južnog toka)
(Izvor: Gazprom)

Što se tiče ruske energetske strategije na Dalekom istoku, Rusija je sa Kinom 2004. godine počela pregovore o energetsom sporazumu u isporukama gasa, izgradnji novog gasovoda. Pregovori su trajali 10 godina i sporazum je postignut u maju 2014. godine, potpisivanjem energetske sporazuma na 30 godina. Ovaj sporazum ima svoju geopolitičku dimenziju kao *Severni* i *Južni tok*. Naime, u jeku sučeljavanja sa SAD i EU u ukrajinskoj krizi, Rusiji je veoma značajno da smanji zavisnost prodaje gasa od kupaca u Evropi. Potrebno je da diverzifikuje isporuke energenata i oslobodi se ucenjivanja. Drugo, energetske sporazum sa Kinom učvršćuje veze i savezništvo ove dve sile na prostoru Evroazije, čime se istiskuje ili smanjuje

uticaj SAD. Moskva i Peking već godinama zaključuju ekonomske i vojne dogovore, a energetski dogovor predstavlja do sada najveći model zblizavanja ove zemlje.

Inače, energetski sporazum sa Kinom vredan je 400 mlrd USA dolara sa cenom od 360 do 390 dolara za 1000 m³ gasa. Gasovod treba da ima dva kraka: *Sila Sibira (Istočni tok)*, koji ide od Irkutsk u Sibiru do Vladivostoka sa krakovima prema Kini, i gasovod *Altaj (Zapadni tok)*, koji ide iz zapadnog Sibira ka kineskoj provinciji Sindžiang. Rok izgradnje oba gasovoda je 2019. godina. Godišnji protok *Istočnog toka* je 38 milijardi m³ gasa, sa mogućnošću da posle 2018. godine naraste na 100 milijardi m³ gasa. Protok *Zapadnog toka* je 30 milijardi m³ gasa godišnje (slika 6).

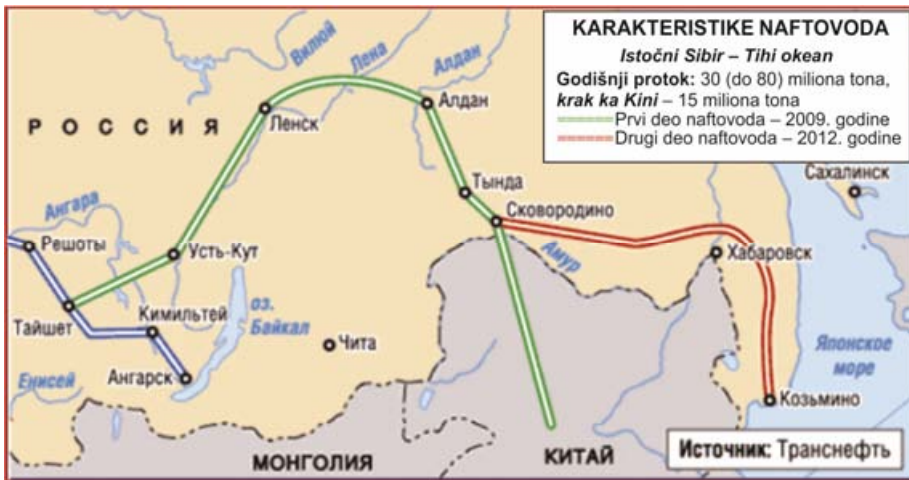

Slika 6 – Projekat gasovoda Rusija–Kina
(Izvor: Аргументы и Факты, аутори)

Ovaj sporazum sa Kinom značajan je i po tome što će prve isplate biti izvršene u kineskim juanima. Međutim, prvi i najznačajniji efekat energetskog sporazuma sa Kinom jeste što Rusija dobija sigurno tržište u narednih 30 godina, koje može rasti na više stotina milijardi kubika gasa. Drugo, posmatrajući mapu budućih gasovoda prema Kini (*Altaj* i *Sila Sibira*), Rusija će izvršiti spajanje čitave gasne infrastrukture u Sibiru sa gasnim nalazištima na Sahalinu (Daleki istok), čime može usmeravati gas i ka zemljama istočne Azije i ka ze-

mljama Evrope, nezavisno od toga iz kog regiona gas potiče. Time eksploatacija gasa ne samo da pojeftinjuje nego omogućava Moskvi da sa Evropom razgovara u sasvim drugačijim uslovima – bez briselskog učenjivanja. Treće, Rusija izgradnjom energetske infrastrukture u Sibiru ekonomski podiže ruski Daleki istok koji je 20 godina bio zapostavljen.

Rusija je 2009. godine pustila u rad prvi deo sibirskog naftovoda *Istočni Sibir – Tihl okean* (VSTO-1), od Tajšeta do Skovorodina na kineskoj granici. Drugi deo naftovoda (VSTO-2) pušten je u eksploataciju 2012. godine, od Skovorodina do Kozmina u zalivu Nahodka Japanskog mora, na ruskom Dalekom istoku. Ukupna dužina je 4780 km. Godišnji protok je 30 miliona tona, sa mogućnošću povećanja do 80 miliona tona. Krak od Skovorodina prema kineskom Dacinu je protoka od 15 miliona tona. Ukupna cena izgradnje naftovoda i naftnog terminala u luci Kozmino je 24 mlrd USA dolara, koja je otplaćena za jednu godinu rada naftovoda (slika 7).

Slika 7 – Maršruta naftovoda *Istočni Sibir – Tihl okean*
 (Izvor: Вопросик)

Značaj ovog naftovoda je u tome što Rusiji daje mogućnost da bira kome će naftu prodati – evropskim ili tihookeanskim potrošačima. U svakom slučaju, mogućnosti učenjivanja Rusije pri kupovini naftom su blokirani. S druge strane, azijsko-pacifički region je već dve decenije rastuće privredno i energetske tržište, te Rusiji daje mogućnost da se tome priključi. Isto tako, naftovod omogućava razvoj ruskog Dalekog istoka, koji je od 1990. godine bio potpuno zapostavljen.

Inače, prednost ovog naftovoda je što ne prolazi kroz nijednu zemlju. Ne zavisi ni od tranzitera ni od kupaca. Tako je 2012. godine nafta ESPO (*Eastern Siberia Pacific Ocean*) koja se sprovodi ovim naftovodom prodana po sledećim procentima: SAD – 27%; Japan – 19%; Kina – 18%, Južna Koreja – 13%; Filipini – 9%; Tajland – 7%; Singapur – 4%; Peru, Indija, Indonezija – po 1%.²⁹

²⁹ Вопросик, „Трубопроводная политика России“, 05.01.2013, <http://voprosik.net/truboprovodnaya-politika-rossii/> (vreme pristupa: januar 2014).

Što se tiče izgradnje novih naftovoda u evropskom delu Rusije, ona je veoma brzo, posle ulaska baltičkih država u NATO, izgradila novu luku na obali Baltičkog mora (2006. godine u Primorsku u Finskom zalivu) i gotovo celu isporuku nafte, koja je do tada išla preko ovih zemalja za srednju Evropu, usmerila na Primorsk, izgradivši i novi naftovod do nje (*Baltički naftovodni sistem 1, engl. BTS*). Dalje se nafta otprema tankerima za Nemačku. Vrednost Primorska je 2,2 milijarde dolara sa kapacitetom 1,3 miliona barela nafte na dan. Isto tako, 2012. godine puštena je nova luka u Finskom zalivu Ust-Luga, kao i naftovod do nje (*Baltički naftovodni sistem 2, engl. BTS-2*). Kapacitet naftovoda do luke u Primorsku je 75 miliona tona, a naftovoda do luke u Ust-Lugu je 50 miliona tona godišnje (slika 8).

Slika 8 – Naftne luke Rusije u Baltičkom moru sa naftovodima BTS
(Izvor: Evropski geopolitički forum (Европейский Геополитический Форум ЕГФ))

Izgradnjom ovih naftovoda, sa lukama u Baltičkom moru, Rusija je isključila iz svog naftovodnog sistema luke u baltičkim država (Letonija i Litvanija), kao i luku Gdanjsk u Poljskoj, preko kojih je išla ruska nafta. Poljski Gdanjsk je, praktično, 2012. godine ostao bez nafte. Obilaženjem Poljske gasovodom *Severni tok*, kao i isključenjem luke Gdanjsk iz ruskog transporta nafte, Rusija je prekinula poljsku ucenjivačku politiku koja je direktno povezana sa američkim geopolitičkim interesima. Slično je i sa baltičkim državicama. Poljska je, kao eksponent američke geopolitike u Istočnoj Evropi, pretrpela veliku ekonomsku štetu. To poljski ekonomisti i eksperti znaju.³⁰ Ali, vlada Poljske i dalje ne uočava činjenicu, što se vidi na primeru njegovog mešanja u Ukrajini, da Rusija nije neprijatelj već mogući partner preko koga bi Poljska ostvarila značajan ekonomski i politički dobitak.

Na prostoru jugoistočne Evrope Rusija je u prvoj deceniji 21. veka imala planove izgradnje naftovoda od luke Burgasa (Bugarska) do luke Aleksandropolis (Grčka), čime bi

³⁰ Videti tekst „Трубопроводная политика России”, isto.

bio zaobiđen Bosfor (*Transbalkanski naftovod*). Bilo je predviđeno da u konzorcijumu Rusija ima 51,7% akcija kapitala, a Bugarska i Grčka po 24,15%. Prema sporazumu tri vlade iz 2007. godine naftovod je trebalo da se izgradi do 2010. Međutim, Vašington je, u skladu sa strategijom geopolitičkog onemogućavanja Rusije, izvršio veliki pritisak na tadašnju bugarsku vladu Borisa Stojkova. Tako je Bugarska 2012. godine otkazala dogovor i isplatila 4,7 miliona evra za svoj izlazak iz projekta, pod izgovorom da naftovod ne odgovara ekološkim standardima niti ima ekonomsku opravdanost.³¹

Energetski položaj Srbije

Posle rasparčavanja Jugoslavije, početkom devedesetih godina, na njenom prostoru formirale su se male i slabe države. Ratni sukobi, globalizacioni procesi, ekonomske krize u svetu, kao i dominacija Zapada uslovlili su da balkanske zemlje još više ekonomski zaostanu za ostalim delom Evrope. Privredni sunovrat zahvatio je i zemlje članice EU: Bugarsku, Grčku i Rumuniju. U takvim uslovima pokušaj Rusije i balkanskih zemalja da urade ono što čine ostale evropske zemlje u gasifikaciji svoje privrede (Nemačka, Francuska, zemlje Beneluksa i Italija), propali su. Dakle, SAD su, uz pomoć Brisela (EU), blokirale izgradnju gasovoda na Balkanu. Blokada se potpuno uklapa u staru američku geopolitičku strategiju „sanitarnog kordona“, tj. formiranja *Nove Evrope* na prostoru od Baltika do Balkana, prostora koji ne sme da ima nikakve strateške veze sa Rusijom, ni političke, ni bezbednosne, ni ekonomske. Kontrolom tih zemalja Rusiji se ne dozvoljava da realizuje svoje ekonomske projekte, bez obzira na to što bi oni bili ekonomski zamajac osiromašenim balkanskim državama.³²

Vašington je balkanskim zemljama, u zamenu za ruske gasovode, prvo ponudio alternativni *Nabuko* projekat, Kapacitet tog gasovoda je neisplativ, jer je predviđao samo polovinu kapaciteta *Južnog toka*, a potpuno bi zaobišao Srbiju. Posle toga ponuđen je američki tečni gas sa terminalima u Hrvatskoj, što je po cenama bila potpuna utopija. Dakle, SAD je, u zamenu za sasvim logične tranzite ruskog gasa sa istoka, a što su već uradile Nemačka i Francuska, ponudio nemoguće i neisplative projekte. Srbija nije u mogućnosti da kupuje tečni gas, niti je u stanju da učestvuje u finansiranju investicija za takva gasna postrojenja.

Srbija i druge balkanske zemlje, nažalost, nisu se oduprle američkim pritiscima. Ne odupirući se Vašingtonu i Briselu, našle su se u poziciji ogromne energetske i privredne nestabilnosti. *Južni tok* predstavlja prvi energetski projekat koji bi tranzitnim rutama uveo Balkan u moderan privredi svet, ali su ga Sjedinjene Države blokirale. *Južni tok* bi zemlje Balkana priključio energetskom razvoju ostalih evropskih zemljama. Zašto one imaju pravo na ruski gas, a balkanske zemlje, time i Srbija, nemaju to isto pravo? Zašto Srbija i

³¹ ИТАР – ТАСС и Ведомости, „България виплатила Транснефти 4,7 млн евро в свъзаци с вьходом из проекта Бургас-Александруполис“, 8.2.2012. године, http://www.vedomosti.ru/companies/news/1497760/bolgariya_vyplatila_transnefti_dolg_v_47 mln_evro_v_svyazi_s (време приступа: јуни 2015).

³² О карактеру „санитарног кордона“ и његовог савременог израза у *Novoj Evropi* видети чланак: Срђан Перišић, „Савремено геополитичко суочљавање Русије и Запада – да ли је на помолу (нови) раскол између Европе и Русије?“, *Vojno delo*, 4/2005, Београд, 2015, стр.54–74. Земље, тзв. Нове Европе су истоочноевропске земље, које од 2001. године одређују своју спољну и економску политику у складу са геополитичким интересима САД. Видети и: Donald Rumsfeld, *Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center*, January 22, 2003. <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1330> (време приступа: јануар 2016).

balkanske zemlje moraju takvu cenu da plaćaju? Da li zauzvrat imaju alternativni način razvoja svoje ekonomije? Nemaju. Gasifikacija je ono što je bila elektrifikacija na početku 20. veka – uslov privrednog razvoja.

Južni tok bi, da se realizovao, bio energetska i privredni projekat od regionalnog značaja, koji bi snažno uticao na jačanje ekonomija balkanskih zemalja. Njime bi se balkanske države usmeravale na međusobnu saradnju, ne samo u energetici. Delovao bi kao investicioni zahvat u saobraćaju, u jačanju putne infrastrukture, u tehnologiji i drugim oblastima. *Južni tok* bi dao snažan impuls razvoju balkanskih zemalja, jer bi njihove ekonomije bile međusobno povezane. Takođe, na takav način bi balkanske zemlje energetska i ekonomski povezivale i EU sa Evroazijskim ekonomskim savezom. Umesto priključivanja svih balkanskih država ovom projektu, umesto jakog nastupa i zahteva Srbije i prema EU i prema Bugarskoj, u korist *Južnog toka*, Srbija i balkanske zemlje postaju zavisne od Zapada – ekonomski i politički.

Oblast energetike je, za sada, ostalo jedino područje u geopolitici kroz koje bi Srbija mogla da napravi ravnotežu uticaja velikih sila i otvori sebi prostor ne samo za ekonomsko i investiciono jačanje, nego i da ojača svoje spoljnopolitičko delovanje i pregovaračku poziciju u mnogim pitanjima, kao što je Kosovo. Bez ruskog uticaja u oblasti energetike Srbija ne može sebi da obezbedi investicioni priliv, ni da pokrene svoju privredu. Karakteristika njene ekonomije je konstantno smanjivanje industrijske proizvodnje u BDP, što ima za posledicu neprekidno zaduživanje i spoljnotrgovinski deficit. Priključivanje srpske energetike budućim ruskim energetske planovima je jedina šansa da se negativni trend u privredi Srbije smanji i, na kraju, zaustavi. S tim u vezi, aktivnost Srbije oko *Južnog toka* bila je slaba i nerazumljiva. Takođe, Srbija bi drugim balkanskim zemljama, koje nisu na trasi ruskog gasovoda (BiH, Hrvatska, Crna Gora), bila indirektni izvor gasa, čime bi njen značaj u regionu porastao – i ekonomski i politički.

Isto tako, gasovod bi zasigurno delovao i na politička smirivanja između zemalja Balkana, koje su još uvek krhkog političkog poretka. Nepovezivanje srpske energetske politike sa ruskom energetske strategijom dovodi Srbiju, ali i ostale zemlje Balkana, u političku i bezbednosnu krizu na duži rok, što događaji u Makedoniji i BiH tokom 2015. godine polako nagoveštavaju. U suprotnom, povezivanje bi Srbiji, i bez članstva u vojno-političkim savezima, doneo status bezbedne zemlje. Naime, radi osiguranja nesmetanog funkcionisanja gasovoda Rusija bi politički i vojno delovala kao garant mira i bezbednosti. Takođe, i one zemlje u Evropi koje su krajnji potrošači gasa (Mađarska, Austrija, Italija) nastojale bi da dotok energenta preko Srbije, od kojeg zavisi njihova privreda, bude neprekidan i bezbedan. S tim u vezi, ni njima ne bi odgovarala nestabilnost u Srbiji i na Balkanu – doživljavale bi je kao ugrožavanje njihovih nacionalnih interesa.

Zaključak

Ruska geopolitika usmerena je na izgradnju novih ekonomskih saveza sa zemljama Evroazije i sprečavanje geopolitičkog ograničavanja Rusije koje sprovode SAD i EU. Energetska strategija učestvuje u geopolitičkom pozicioniranju Rusije, ali predstavlja i direktno sprečavanje SAD da, preko energetske korporacije i politikom destabilizacije raznih zemalja (Balkan, Centralna Azija), stave pod geopolitičku kontrolu evroazijski kontinent.

Ruska energetska strategija je potpuno u skladu i sa interesima Srbije i ostalih balkanskih zemalja. Balkan je energetska zapostavljeni deo Evrope. Tome su doprineli mnogi uzroci, ali danas najveću ulogu u kočenju energetskog razvoja Balkana imaju geopolitika SAD i Brisel. Srbija mora da iskoristi svoj geografski položaj, koji na prirodan način spaja tranzitni energetska koridor Rusije kao proizvođača i Evropu kao potrošača energije. Svojim prirodnim geografskim položajem Srbija može postati i jedno od čvorišta za širenje i distribuciju gasa, ali i nafte, u ostale balkanske (BiH, Crna Gora, Hrvatska) i srednjeevropske zemlje (Mađarska, Austrija, Slovenija). Dakle, položaj Srbije deluje kao struktura i mora biti osnov za njeno energetska delovanje. Eho *Južnog toka* neumoljivo opominje Srbiju. Ukoliko se ona i balkanske zemlje ne odupru pritisku američke geopolitike, njihov energetska i privredni razvoj biće osujećen za dug period. Dakle, sasvim je jasno da je interes Srbije da svoju energetska politiku poveže sa energetska politikom Rusije. Srbija bi time, i investiciono i ekonomski, ali i politički i bezbednosno, postala stabilna zemlja sa perspektivnim privrednim razvojem.

Literatura

- [1] Буквић, Рајко: „Судбина руских природних налазишта за време транзиције”, НСПМ, Београд, 2006.
- [2] *Вопросик*, „Трубопроводна политика Русије”, 05.01.2013, <http://voprosik.net/truboprovodnaya-politika-rossii/>
- [3] *Gazprom*, <http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>
- [4] *Gazprom*, <http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/south-stream/>
- [5] Ђукић, Срећко, *Руски гас у Европи*, Службени гласник, Београд, 2011.
- [6] Ђукић, Срећко, „Гасоводи тако близу Балкана, а тако далеко”, <http://evroazijainfo.rs/dr-srecko-djukic-gasovodi-tako-blizu-balkanaa-tako-daleko/>
- [7] Ендал, Вилем: „Енергетски рат”, *Геополитика*, бр. 20, Београд, 2006.
- [8] Ендал, Вилем: „Посета Србији ме дубоко дирнула”, интервју, *Геополитика*, бр. 82, јануар/2015, Београд, 2015.
- [9] *Energyobserver*, „Русија повећала своје прогнозе за извоз нафте и гаса”, интернет портал на <http://www.energyobserver.com/vesti.php?lang=1&ID=46844>
- [10] *Енергетика*, „ЕК тражи замрзавање Јужног тока”, <http://www.energetika-net.com/vijesti/plin/ek-trazi-zamrzavanje-juznog-toka-18944>
- [11] *Енергетска стратегија Русије до 2030. године*, (Енергетическа стратегија Русије на период до 2030 године), http://minenergo.gov.ru/aboutmin/energostrategy/ch_1.php
- [12] *Енергетска повеља*, http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf
- [13] Игнатов, Александар: „Три пута за Русију”, *Геополитика*, бр. 5, Београд, 2001.
- [14] ИТАР – ТАСС у Вџедомости, „Болгарија исплатила Транснефти 4,7 млн евро у свези с виходом из проекта Бургас-Александруполис”, 8.2.2012. године, http://www.vedomosti.ru/companies/news/1497760/bolgariya_vyplatila_transnefti_dolg_v_47 mln_evro_v_svyazi_s
- [15] Ковач, Митар и Поповић, Милан: „Европска енергетска безбедност и Руска Федерација”, *Вожно дело*, зима 2013, Београд.
- [16] *Нафта Business – Највећа индустрија у свету*, „Највећи извозници нафте у свету”, интернет портал http://www.vizijadanas.com/svet_nafte.html

[17] Недељковић, Љиљана: „Моћ руске енергетике”, *Нова српска политичка мисао*, Београд, 2007.

[18] Николаци, Масимо: „Моћ нафте”, *Лимес плус*, бр. 1/2015, Београд.

[19] Николић, Горан: „Позиција Русије у глобалној економији”, *Национални интерес*, бр. 3/2014. Институт за политичке студије, Београд, 2014.

[20] Перишић, Срђан, „Савремено геополитичко сучељавање Русије и Запада – да ли је на помолу (нови) раскол између Европе и Русије?”, *Војно дело*, 4/2005, Београд, 2015, стр. 54–74.

[21] Петровић Пироћанац, Зоран: *Геополитика енергије*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

[22] Пророковић, Душан и Перовић, Милорад: „Стратешки коридори и цевоводи и њихов утицај на геоекономски положај балканских земаља”, *Национални интерес*, бр. 3/2013. Институт за политичке студије, Београд, 2013.

[23] Радоман, Јелена: „Секуратизација енергије као увод у енергетску безбедносну дилему”, *Безбедност западног Балкана*, бр. 4, Београдска школа за студије безбедности, Београд, 2007

[24] Rumsfeld, Donald, *Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center*, January 22, 2003.

[25] Секуловић, Ана: *Регионална економија Русије*, Мегатренд, Београд, 2006.

[26] US Energy Information Administration EIA, „Graph of Top Oil Producing Countries 1960–2006, including Russia“, <http://www.tokenian.com/unleashing-the-oil-weapon-against-russia/>